

CHET TILLARINI O'RGATISH VA SAMARALI METODLARDAN FOYDALANISH

Qo'chqarova Muxtasar Baxtiyor qizi

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti

ENG-BU-23-guruh talabasi

Annotatsiya: Chet tili o'qitish metodlari qiyosiy, aralash va to'g'ri metod turlaridir. Metodning grammatika-tarjima turi nuqtayi nazaridan olib qaralganda, chet tili umumta'limiy maqsadda o'rganilgan. Turli grammatik mashqlar til o'rganuvchining mantiqiy salohiyatini rivojlantirish maqsadida o'rgatilgan. Yuqoridagi metod orqali chet tilini o'qitish to'g'risida sistemali grammatik nazariya bosh ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: grammatik shakl, muloqot vositasi, metod, xorijiy til, matn, tarjima.

Chet tillarini o'qitish usullari orasida tizimli (oddiydan murakkabga qarab), amaliy (tilni o'rganishga yo'naltirilgan), va aralash (gibrid) usullar mavjud. Bu usullar o'quvchining faolligini oshirish, tilni amaliy o'zlashtirishga yo'naltirish va o'quvchini chet el madaniyati bilan tanishtirishga qaratilgan.

Chet tillarini o'qitish usullari

- Tizimli yondashuv:
  - ✓ Oddiydan murakkabga qarab qadam-baqadam o'qitishni ta'minlaydi.
  - ✓ O'quvchilarda tilni muntazam va tizimli o'rganishni shakllantiradi.
- Amaliy usullar:
  - ✓ Tilni amaliy o'zlashtirish uchun sharoit yaratadi.
  - ✓ O'quvchining faolligini va ijodkorligini namoyon etishga imkon beradi.
  - ✓ O'zga madaniyat qadriyatlarini o'rganishga yordam beradi.
- Aralash (gibrid) usullar:
  - Avvalgi metodlardan samara bo'lmagan hollarda qo'llaniladi.
  - ✓ Turli metodlarni birlashtirib, o'ziga xos o'qitish usulini yaratadi.
- O'qituvchi ushbu usullar orqali o'quvchining bilish faoliyatini rag'batlantiradi.

Kishilik jamiyatidagi muhim narsalardan biri til o'rganishdir. O'zaro muloqot vositasi bo'lgan tilni oilada, ya'ni tabiiy muhitda, jamoatchilik orasida yoki yig'ilgan holda, ya'ni darslarda amaliy egallash mumkin. Nazariy jihatdan o'rganiladigan bilimlar esa til hodisalriga oid bilimalardir. Kun sayin rivojlanib borayotgan xalqaro munosabtlar avj olgan zamonda xorijiy tillarni o'rganish, ayniqsa, ko'p tillilik, aniqroq qilib aytganda, poliglossiya muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi kunga kelib tahsil olayotgan ko'plab talabalar va o'quvchilar asosan uch xil tilni o'rganmoqdalar. Ta'lim nazariyasida esa ularning o'z nomlari bilan yuritiladi. Ular: ona tili, ikkinchi xorijiy til va xorijiy til. Bilamizki, barchaning o'z ona tili aqliy tafakkur rivojlanishida asosiy o'rin tutadigan birinchi tildir. Ona tilidagi so'zlar orqali o'rganilgan muayyan tushunchalar ikkinchi yoki xorijiy tilni

o'zlashtirish jarayonida o'zga tildagi so'zlarning tovushdagi va yozuvdagi ko'rinishida namoyon bo'ladi. Ona tili, ikkinchi xorijiy til va xorijiy tilda o'rganiladigan so'z (misol uchun: daraxt-tree-un arbre-ein Baum) sanog'i jihatidan uchta, biroq ular ma'no ifodasidan anglanadigan tushuncha esa yagona: " Qaysidir ma'noda butun insoniyat va tabiat, uchun umuman olganda borliq uchun eng muhim bo'lgan o'simlik turidir". O'quvchi, talabalar esa o'zga tilda o'rganayotgan tushunchalarni ona tilidagi so'zlar bilan mantiqan bog'laydilar.

Ikkinchi til haqida fikr yuritilganda, unga boshqa millat vakillaridan bo'lgan qardosh xalqlar tillari, qo'shnilar tili sifatida qaraladi. Sir emaski, til kishilik jamiyatida, umuman olganda hayoti yo'lida atrofdagi jamiyat bilan yaxshi aloqada bo'lishga, hurmat va sazovorga ega bo'lishga, do'stlar orttirishga, yaxshi nom qoldirishga ko'mak beradigan tenggi yo'q vositadir. O'rta va oliy o'quv yurtlarida boshqa tillarda ta'lim oluvchi talabalar uchun ikkinchi til atamasi tanish tushunchadir. Xorijiy til – bu biror bir xorijiy mamlakat tilidir. Bizning respublikamizda G'arbiy Yevropa (fransuz, nemis, ispan, ingliz) tillari va Sharq mamlakatlaridan (turk, arab, urdu, fors, yapon, xitoy) tillari tehsil berilmoqda va bu tillar ta'lim rejasidagi o'quv rejalaridan joy egallagan. Har uchala tilni o'rgatish jarayoni turli yo'sinda kichadi: birinchi o'rinda o'z ona tilida tafakkur rivojlanadi, bundan tashqari, fonetika, leksika va grammatikaga xos xususiyatlarni anglash va his etish-o'zga tillarni o'rganish bilan bog'liqdir; ikkinchidan esa til o'rganish tartibi o'z ona tilidan boshlanib, keyingi navbatda ikkinchi til va bundan so'ng xorijiy tilga o'tiladi; uchinchidan, tabiiy vaziyatda ona tili va ikkinchi til o'rganiladi, sun'iy muhitda esa chet tili o'rganiladi. Yuqoridagi tushunchadan ayonki, uchala tillar orasida xorijiy tilni o'rgatish va o'rganish ayrim muayyan jihatlari bilan sezilarli farq qiladi. Ushbu holat esa, o'z o'rnida, tegishli chet tilini o'qitish metod va texnologiyalardan foydalanishga sabab bo'ladi.

Asosan, chet tilini o'qitish metodlari to'rt nom bilan ma'lum va shu bilan birga mashhur hamdir. Ular: to'g'ri, aralash va qiyosiy hamda tarjima metodlaridir. Masalan, tarjima metodi: ular asosan ikki xil turda bo'lib, grammatika-tarjima va matntarjima metodlaridir. Grammatika-tarjima metodi nazariyasidan, chet tillari umumta'limiy maqsadda o'zlashtirilgan. Turlicha Grammatik mashqlar til o'rganuvchining aqliy va mantiqiy tafakkurini shakllantirish maqsadida bajarilgan. Grammatik-tarjima metodi orqali chet tilini o'rgatish mazmunida sistemali Grammatik nazariya bosh ahamiyatga egadir.

Metodning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Til o'rgatish yozma nutqqa asoslangan.
2. O'rganish predmeti qilib grammatika olingan, leksika ham unga tobe ravishda tanlangan. Grammatik mashqlar bajarish asosiy ish usuli bo'lgan.
3. Grammatik qoida yod olingan va qoidalar asosida gap tuzish tavsiya etilgan.
4. Grammatik shakl va so'zlarning ma'nosi so'zma-so'z tarjima vositasida ochib berilgan.
5. So'zma-so'z tarjima va yodlash yo'li bilan til materiali o'zlashtirilgan.
6. So'zlarni kontekstdan tashqarida, yakka-yakka yodlash bilan chegaralangan.

Matn-tarjima metodining asosiy funksiyasi ham umumiy ta'lim berishga yo'naltirilgan, biroq maqsad grammatika-tarjima usulidagidek mantiqiy tafakkurni rivojlantirish emas, balki til o'rganuvchining umuman aqliy salohiyati rivojiga yo'naltirilgan.

Matn-tarjima metodi funksiyalari:

1. Yozma nutq asosida chet tili o'qitilgan.
2. Bog'lanma va ko'pincha asl nusxadagi matn olingan.
3. Matnni o'rganishda analiz uchun ko'p kuch va vaqt sarflangan.
4. So'z va grammatik shakl ma'nosini yoritish usuli-tarjima.
5. Til materialini tarjima va yod olish orqali o'rganilgan.

Tarjimasiz metod. Bu metod ikki turga bo'linadi: tabiiy va to'g'ri metodlar. Masalan, tabiiy metodning asosiy vazifasidan biri, ona tilini egallash sharoitiga chet tilini o'rganish mos bo'lishi joiz. Metodning yana bir maqsadi chet tilida so'zlashishni o'rgatish va shu bilan birga kundalik hayotiy mavzular haqida gapira olishni o'rganish orqali o'qish hamda yozishni o'zlashtira olishga imkoniyat yaratiladi. Shu yo'sinda metod namoyondalarining ijodiy faoliyatlarini yaqqol misol qilib keltira olamiz.

M.Berlis metodi. U 1878-yilda AQSHda chet tili o'qitish kurslarini tashkil qilgan va darslilar yaratgan chet tillari o'qitish metodikasi tarixida atoqli metodist olim. M.Berlis sistemasining asosiy metodik qarashlarini u yozgan darsliklarning muqaddima qismidan o'qib olish mumkin:

1. Til materialini idrok etish immanent tarzda, tarjimasiz bo'lishi kerak. So'z bilan narsa fikran bevosita bog'lanishi, ona tili so'zlari bilan aloqa o'rnatilmasligi hamda grammatik tushunchalarni kontekstda, ong ishtirokisiz ona tili bilan qiyoslamasdan idrok etish.

2. Muallimga taqlid qilish orqali til materialini mustahkamlash.

3. Chet tili o'rganishda ona tili ishtirok etmasligi.

4. Til hodisalarini ko'rgazmalar yordamida ma'nosini yoritish.

5. Yangi materialni avvalo og'zaki taqdim etish.

6. O'quvchilarni nutq faoliyatiga undovchi muallim va o'quvchi juft nutqi (suhbati) boshqalaridan ma'qul ish uslubidir.

F. Guen metodi. Fransuz metodisti bo'lgan F.Guen tabiiy metod vakillaridan biri bo'lib, u chet tilini o'z ona tilini o'rgangandek amaliyotda o'rganish tarafdori bo'lgan. U leksikaning mavzular (uydagi hayot, maktab, jamiyat, tabiat) bo'yicha tasnifini metodikada ilk bor kashf qilgan.

Quyidagi qonun-qoidalar asosida chet tilini o'rganishni tatbiq etgan:

1. Odam o'z ehtiyojidan kelib chiqib til o'rganishi.

2. O'rgatish birligi qilib so'z emas, gap tanlanishi.

3. Til o'rgatishda og'zaki nutq birlamchi hisoblanishi.

F.Guen o'z tadqiqotlaridan kelib chiqib chet tili lug'at boyligini asosiy uch turga ajratadi: obektiv, subektiv hamda ifodali tushunchalarni bildiruvchi so'zlar. Obektiv guruhga dunyoga oid va tabiatga tegishli tushunchalar-hayot, jamiyat kabi so'zlar misol bo'la oladi. Subektiv guruhga esa inson ruhiga taaluqli tushunchalarni ifodalovchi so'zlar: tushunmoq, xohlamoq, kulmoq kabilar misol bo'lishi mumkin va

uchinchi toifaga esa obektiv va subektiv soʻzlarni birlashtiruvchi tushunchalar: chiroy, doʻstlik va h.k. Aralash metodlar. Chet tillarini oʻqitish tobora avj olib borar ekan, ommaviy maktablarda tajribasiz (tabiiy va toʻgʻri) metodlardan kutilgan samara boʻmaganligi tufayli avvalgi qoʻllangan metodlardan omuxta yaʼni gibrid qilib dars oʻtish (til oʻrgatish) vujudga keldi.

Xulosa oʻrnida shuni aytib oʻtish joizki, chet tillarini oʻrganish koʻp qirrali tadqiqot boʻlib, bu jarayonda inson yana ham mukammallashadi. Masalan, psixologik oʻzgarishlarni boshdan kechirish, shu jumladan, ona tili va chet tilini solishtirish jarayoni sodir boʻladi. Albatta ushbu jarayonda turli xil oʻqitish metodlaridan foydalanishga toʻgʻri keladi. Oʻz oʻrnidan turli metodlardan foydalanish kutilganidek samara beradi va chet tili oʻrganishda intensivlikni taʼminlaydi. Bu esa, til oʻrganish jarayonini soddalashtiradi va oʻylanganidek yetarli samara beradi. Yaʼniki, chet tili oʻrganishga va oʻrgatishga talaygina qulayliklar hamda imkoniyatlar eshigini ochadi. Bu orqali koʻzlangan maqsadga osonroq erishiladi va yuqoridagi metodlar ham bunga albatta oʻz hissasini sezilarli darajada qoʻshadi. Bundan anglashimiz joizki, chet tili oʻrgatishda va oʻrganishda metodlardan foydalanish yetarlicha ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedova S. R. Taʼlim jarayonlarini integratsiyalash samaradorligi
2. Fan va taʼlim. - 2021. - 2-jild. –N: 9. - S. 369-373.
3. Axmedova S.R. va Masofaviy taʼlim va uning chet tilidagi oʻqitish oʻrni Fan va taʼlim. - 2021. - 2-jild. –N: 10. - S. 608-612.
4. Ingliz tilini oʻqitish metodikasi: Pedagogika institutlari va pedagogika universitetlari uchun darslik.
5. Chet tillari fakultetlari. - L.: Taʼlim, 1975. - 312 p.
6. Axmedova S. R. va boshqalar Taʼlimda innovatsion texnologiyalardan foydalanish yoʻllari jarayonlari. Fan va taʼlim. - 2021. - 2-jild. –N: 10. - S. 492-496.